

Някои основни проблеми при производството на фураж за преживното животновъдство

Н.с. д-р МАЯ СТОЙКОВА

Институт по фуражните култури — Плевен

E-mail: demaya@abv.bg

Резюме: Като се поставя ефективното фуражно производство в основата на конкурентоспособността на животинската продукция, в публикацията се прави преглед на проблемите във фуражното производство за преживното животновъдство, разглеждайки обективните и субективните причини, довели до съвременните негативни параметри на връзката фуражопроизводство — преживно животновъдство. Представена е диспропорцията, водеща до отрицателни икономически резултати: лошо структурирано, разпокъсано и неефективно, несъобразено с размера, структурата и пазара на животински продукти фуражопроизводство, пренасящо проблемите си в едно едво оцеляващо, с небалансирано структурирана спрямо нуждите му фуражна база, притиснато от вътрешен и външен, икономически и пазарен натиск преживно животновъдство. Планирането на достатъчно по размер, структура и районирано според агротехническите изисквания на културите фуражно производство, отговарящо на размера и породния състав на предвиденото за осъществяване на негова база животновъдство, е в основата на ефективното производство на фураж и животинска продукция. В този смисъл, авторът заключава, че неразрешените поземлени отношения, влошената технологична база, организация и управление на производствените процеси в сектора, заедно с институционалните и политическите проблеми, съпътстващи непоследователната държавна политика в аграрната сфера са ключът към изграждане на модерна и ефективна връзка фуражно производство — животновъдство и постигане на конкурентни пазарни позиции на двата под сектора.

Ключови думи: производство на фураж, преживно животновъдство, проблеми и перспективи

Увод

Известна е истината, че проблемите при производството на фуражи за преживното животно-

въдство, рефлектират в наличната фуражна база на сектора. Незадоволителното й състояние е една от основните причини за ниската продуктивност на селскостопанските животни и за високата себестойност на продукцията им. Като отчитаме огромното значение на наследствеността, респективно породата, върху продуктивните качества на животните, трябва да отбележим, че храненето и отглеждането им са главните ненаследствени фактори, позволяващи управление и оптимизиране на тяхната генетично обусловена продуктивност, а оттам и на икономическите резултати от стопанската дейност. В този смисъл, проблемите на фуражопроизводството, пренесени чрез храненето, в представляващите от 50 до 70% от издръжката на животинската продукция разходи за фураж са един от основните фактори за ниската й конкурентоспособност. Като прибавим организационните и финансовите проблеми в животновъдството, съчетани с влошената възрастова и образователна структура на заетите в него, ограничените и загубени пазари, заниженото качество на продукцията му, както и непоследователната държавна политика по отношение на сектора, много от въпросителните относно състоянието на фуражопроизводството и развиващото се на негова база животновъдство в България отпадат — остава реторичното: „Какво да се прави?“.

Като подотрасъл, със собствени производствено-организационни и икономически характеристики, фуражното производство може да бъде нерентабилно или печелившо, но предвид ниската му стоковост, без проследяване на доходността му по веригата „фураж — животинска продукция“, неговият анализ е безпредметен. Трудно можем да говорим за откъснати проблеми на самото фуражно производство, защото то е свързано с развиващото се на негова база животновъдство, а количествените и качествените съотношения между размера и структурата на тези под отрасли, характеризират състоянието им.

Размерът, структурата и организацията на производството в двата компонента на пропорцията „фураж — животновъдство“, трябва да бъдат така оптимизирани, че нуждите на определен брой животни от груби, сочни, зелени и концентрирани фуражи да съответстват на определени количества и с високо качество фуражни ресурси. В обратния случай се наблюдава диспропорция, водеща до отрицателни икономически резултати, на която сме свидетели днес: лошо структурирано, разпокъсано и неефективно, несъобразено с размера, структурата и пазара на животински продукти фуражопроизводство, пренасящо проблемите си в едно едво оцеляващо, с небалансирано структурирана спрямо нуждите му фуражна база, притиснато от вътрешен и външен, икономически и пазарен натиск преживно животновъдство.

Защо и как се озовахме с практики, противоречащи на европейските и световните тенденции в земеделието, какви са проблемите, довели производството на фуражи за преживното животновъдство от добре развит и стабилен до началото на 90-те години сектор, в едва съществуващ дял от стопанската дейност на българските фермери? Авторът прави опит да даде отговор на тези, а и на редица други въпроси, свързани с проблема.

Основен източник на фураж в нашата страна са посевните площи на фуражните култури и естествените ливади и пасища. Ето защо техният размер и структура, системите на земеползване и управление, режимът на собственост и стопанисване са от изключителна важност за ефективното им включване в производствения цикъл на растениевъдна и животинска продукция.

Каква е на кратко динамиката в състоянието на поземлените ресурси, на част от които е организирано фуражното производство в страната? В края на 80-те години в България за селскостопански цели се обработват над 4,5 млн. ha земя. Вследствие на проведената поземлена реформа, постепенно през годините площите намаляват и към края на 2007 г., обработваемата земя достига до 3,1 млн. ha. Разпокъсаността на земята след приключване на процеса по възстановяването на собствеността ѝ създаде пречки за развитието на модерно и ефективно земеделие, а проблемът със земеползването е една от главните бариери пред производството на фуражи и базираното на него животновъдство. Повечето животновъди, организирали собствено фуражопроизводство, нямат собствена земя за него. По официални данни на Министерство на земеделието и храните (МЗХ), едва 36 хил. животновъди притежават земеделски площи и те са само 400 хил. ha. Излиза, че само 10% от българските фермери имат собствена земя — последица от липсата на законова база за дългосрочно арендуване на държавни и общински земи и пасища, на фона на увеличаващия се дял пустеещи земи, които в по-голямата си част са държавни или общински и които не се използват пълноценно. Недостигът на зърнени култури и обемисти фуражи (сено, слама, силаж) за изхранване на животните, води до повишаване на техните цени. Това от своя страна увеличава средствата, необходими за отглеждане на животните. За сравнение, ако през 2006 г., годишният разход за изхранване и отглеждане на една крава е около 900 евро, през зимата на 2007—2008 г. достига до 1800 евро. Издръжката на една овца от 54 се увеличава на 114 евро. Планирането на достатъчно по размер, структура и районирано според агротехническите изисквания на културите фуражно производство, отговарящо на размера и породния състав на предвиденото за осъществяване на негова база животновъдство, е в основата на ефективното производство на фураж и

животинска продукция, а неразрешените поземлени отношения са пречка пред развитието му.

Структурирана освен по количество и качество, фуражната база трябва да съчетава евтини протеинови и енергийни фуражи, а фуражопроизводството е евтино тогава, когато наличието на високи добиви и производителност на труда са за сметка на понижаващи се, контролирани чрез научно-обоснован подход, разходи за агротехника. С други думи, следващите причини, производството на фуражи да е с ниски добиви и производителност на фона на нарастващи разходи, имат ясно обусловен технологичен характер. Те засягат от една страна, въздействието на фактори като напояване, торене, механизация и т.н., а от друга, организацията и управлението на производствените процеси, факторите, с подчертано субективен характер.

Притиснати от разнородни проблеми, фуражопроизводителите загърбиха редица задължителни мероприятия от агротехниката на културите: *качество, сортов състав, сеитбооборот, напояване, растителна защита, механизация*. Вследствие на това, рисковете за сектора, а оттам и за животновъдството се повишават и изхранването на стадата остана зависимо почти само и единствено от метеорологичните условия. За специалистите, а и за повечето фермери е ясно, че за добро производство, за висока хранителна стойност на фуражите, отговаряща на потребностите на животновъдството, трябва да се отглеждат агро-екологопластични, високодобивни сортове фуражни култури, създавани в научните институти на Селскостопанска академия (ССА). Но дъмпинга на семена от вносни, интродуцирани сортове намалява дела им на родния пазар и с това компроментира резултатите на полето и във фермите.

Безспорно установен е и фактът, че напояването, например при люцерната, царевичата за зърно, силажа и зеления фураж, е високоефективно мероприятие, повишаващо добива и качеството на получените фуражи. Но докато през 1989 г., общата напоявана площ у нас е 1,2 млн. ha, към днешна дата тя е само около 35 хил. ha, като по-голяма част от съоръженията на напоителните и отводнителните системи са негодни за използване в резултат на амортизация, безстопанствено отношение и кражби. Поливното земеделие, хидромелиорациите са задължителен елемент от агротехниката на фуражните култури, обусловен от географското разположение, климатичните особености и два пъти по-малкото количество на валежите у нас, в сравнение със страните от Западна и Централна Европа. Този неблагоприятен показател е още по-ясно изразен с настъпването на климатичните промени, дължащи се на глобалното затопяне на планетата. Без напояване, българските производители на фураж не са в състояние да прилагат правилни системи на сеитбооборот, както и да от-

глеждат по две култури, втората от които фуражна, в рамките на една календарна година, а това компроментира животновъдството, оттам и реализираните доходи.

Органичното и минералното торене на фуражните зърнени и тревни култури, пренебрегвано поради финансови затруднения, е друг фактор, доказано повишаващ добивите и качеството им, но количествата внесени оборски и минерален тор през последните години са почти символични.

Механизацията на производствените процеси, особено при прибирането, съхраняването и консервирането на тревните и зърнените фуражи продължава да бъде едно от най-слабите звена в практиката на фермерите. Усложнените и бюрократизирани процедури и почти невъзможният достъп до средства за закупуване или наемане на модерни, високопроизводителни и с ниски загуби по прибирането машини, ограничава увеличаването на площите и оскъпява производството на фураж, особено в малките, полупазарни фуражно-животновъдни стопанства. Това води до ниска производителност на механизирания и ръчен труд, загуба на продукцията и високи разходи, които на фона на ниските, поради нарушената технологична дисциплина добиви, превръщат неефективната фуражна база във фактор за скъпо производство на животински белтъчини. Разбира се, че има и положителни примери в това направление, съществуват едри и технически добре съоръжени растениевъдно-животновъдни ферми, но за съжаление, те не определят цялостния облик нито на фуражно-производството, нито на растениевъдството.

Към субективните фактори, увеличаващи проблемните зони във фуражното производство и свързаното с него животновъдство трябва да отнесем и влошената качествена и количествена характеристика на заетите в двата подотрасъла. Работната сила в голямата си част е без професионално образование и с ниска агротехническа култура, което е сериозна пречка пред ефективната организация и управление на производството и ограничава достъпа до насочените към модернизиране на земеделието, европейски и национални фондове и програми. Трудната за преодоляване бюрокрация в бранша, както и недостатъчно подготвени в голямата си част административен капацитет на редицата правителства на прехода, се оказват другите фактори, които вместо подкрепа за производителите, се превръщат в бариера пред модернизацията на стопанствата. Липсата на последователна аграрна политика и национален консенсус за бъдещето на земеделието почти го ликвидират.

В резултат на всички дотук споменати, а и на редица други, вече изтъкнати в предишните доклади причини, производството на основни растителни суровини, в т.ч. и на фуражи, намала

значително. Освен обема на произведената продукция, се допусна да се сведат до минимум или да изчезнат редица традиционни производства, както и да се наруши пропорцията между отделните подотрасли в земеделието, както е примера с фуражното производство и животновъдството. По данни на изследване, проведено по поръчка на Асоциацията на българските села, процентното съотношение между произвежданата животинска и растителна продукция за стопанския сектор през 2008 г. достига от 29 до 71%. В развитите икономики това съотношение е 50 на 50, като в някои страни животновъдството е с надхвърлящ 50%-ен дял. Индикативния 71%-ен дял на растениевъдната продукция оказва неблагоприятно влияние върху продоволственото осигуряване на местния пазар със суровини за преработка и храни от животински произход, както и върху дела на родната животинска продукция на европейските пазари и същевременно е сигурен белег за криза в животновъдството. Въпреки че продукцията от растениевъдството е по-ефективна след преработването ѝ в животинска, ситуацията в България обръща тотално икономическите принципи на вертикалната интеграция на производствените процеси в животновъдството, превръщайки ги в губещи, механизми, доказали навсякъде своята доходност и рентабилност. Като се почне от цикличните, с недотам логично обяснение, кризи в сектора зърнопроизводство и невъзможността да се осигури достатъчно фураж за изхранване на животните, мине се през непълноценното и небалансирано хранене и се стигне до високата себестойност и ниски цени на животновъдната продукцията, които у нас не се диктуват от пазарни механизми, а от прекупвачи и преработвачи, изкристализира и един от най-сериозните проблеми в българското земеделие и в частност по веригата „фуражно-производство-животновъдство“. *Липсата на контрол на ценовата връзка между дребните производители, изкупвачите, преработвачите и търговците на едро и дребно, както и износителите на животински суровини и продукти, наложи и сега действащият, в ущърб на производителите и по — малко на преработвачите модел, формиращ печалба предимно за прекупвачите и търговците.* Логичният резултат от ситуацията може да се илюстрира с факта, че само за периода от средата на 2007 г. до началото на 2008 г. са ликвидирани близо 15 хил. ферми. Според Националната асоциация на млекопреработвачите, полупазарните стопанства с до десетина животни, които обаче концентрират към 200 хил. крави и стотици хиляди овце, кози и биволи и спомагат за издръжката на близо 1 млн. българи у нас са около 330 хил.! При този темп на загиване на животновъдството, и респективно на фуражното производство, ако не се предприемат адекватни мерки, на всеки пет години без сигурен

източник на препитание ще остане нови близо 46 хил. селски домакинства, което освен обедняване, означава и трайно обезлюдяване на цели области от страната.

Често слушаме селскостопански специалисти и особено, работещи в животновъдството, да изказват тезата, че най-големите проблеми във фуражопроизводството и животновъдството идват от високата цена на фуражите, която е непосилна за повечето фермери. Така ли е в действителност? Според представители на Съюза на производителите на комбинирани фуражи, цената на фуража обхваща около 60—65% от стойността на произведената животинска продукция, но твърде често повишените цени на комбинирания фураж се използват като оправдателна теза за по-високите цени на месото и млякото и техните произведения. Да си спомним започналото през август 2007 г. повишаване на цените на животинската продукция у нас, което на редица пресконференции, организирани от производители се обяснява с по-високите цени на фуражите. Спестена е истината, че до август се използват стари фуражи, произведени през предходната 2006 г., а на този фон увеличението на цените на животинските продукти може да се нарече и спекулативно, практика наблюдаваща се и до днес. *Илюстрира я движението на цените на фуражо-животинската продукция за периода от август 2006 г. до август 2007 г.: цените на фуражите за птици и свине се увеличават средно с около 20—25%, за преживни животни (крави, юнци, телета и др.), увеличението е малко по-голямо, около 30%, но увеличението на цените на продукцията от тези подотрасли беше значително по-високо от поскъпването на фуража.*

Друга причина за поскъпване на фуражите и негативното му влияние върху храните и суровините от животински произход, която съвсем не е за подценяване, е наблюдаваната напоследък дори и у нас, макар и много повече в Америка и Европа, тенденция на превръщане на големи земеделски площи, засети с царевича, ечемик, пшеница и рапица в т.нар. „нефтени полета“, както и използването на соево, рапично и слънчогледово масло за гориво. Сериозната, в световен мащаб реакция срещу тази, макар и донякъде пазарно оправдана „мода“, само подчерта нуждата от регулация при приоритетите за задоволяване на човешките потребности. Вече има прогнози, че в редиците на гладуващите през следващите години ще се вляят нови 100 млн. души, което поставя и фуражното производство, и животновъдството отново в центъра на обществения интерес. Поставя за разрешение и проблемите, съпътстващи развитието им. **Какви са перспективите за разрешаване на многобройните проблеми?** Оптимистичното в случая е, че въпреки множеството проблемни области, алтернативи не липсват. Само се нуждаят от це-

ленасочено държавно планиране, политика и стимулиране.

Един от вариантите: проблемите на тези подотрасли могат да се разрешат чрез един от често сочените, но все още неизползвани ефективно пътища за поевтиняване на фуражната база в животновъдството, а именно, чрез естествените ливади и пасища, които от години сме свикнали да наричаме „неизползван резерв“. Интересното в това решение е, че с оглед използването на целия наличен естествен фураж и въпреки влошената им качествена структура, при сегашния брой животни, останали у нас, ще се осигури изпасването само на една трета от всички пасища. За сметка на това, ще се наложат допълнителни разходи за изграждане на инфраструктура и системи за паша, непосилни за отделните, особено дребни стопанства, като ще трябва да се разреши и проблема с регистрацията на земите в системата за идентифициране на земеделските парцели (СИЗП). Преди активното им включване във фуражния баланс, естествените ливади и пасища се нуждаят от почистване, повърхностно и основно подобряване, мерки, които макар и субсидирани, все още са необвързани с продължителността на правото им на земеползване, което ги прави непривлекателни и скъпи за множество дребни животновъди, а процентът на регистрираните пасища е едва около осемнадесет. Държавната подкрепа ще стимулирала процесите.

Друг резерв за повишаване на ефективността, организацията и управлението на фуражното производство, а оттам и на животновъдството у нас са 50-те млн. да обработваема площ, с които страната ни разполага и от които рационално и ефективно сега се използват едва около 32 до 35 млн. Само че за включването им в селскостопански оборот на превръщането на растителния протеин в животински отново са нужни държавни мерки, които да отстранят, достатъчните на брой проблемни области по веригата фуражопроизводство — животновъдство, които макар и бегло, са разгледани в публикацията.

Като заключение от направения обзор по проблемите на фуражното производство, ще цитираме част от речта на проф. Янаки Моллов, един от големите изследователи на икономиката и организацията на земеделието в България, произнесена на 15 април 1939 г. и публикувана от проф. Людмил Петков в брой пети от 2003 г. на списание „Икономическа мисъл“.

„Мерки за облекчаване положението на засегнатите от кризата земеделци продължават да се вземат и днес още... Героични мерки например се вземат за засилване на фуражното производство. Държат се беседи, правят се демонстрации, раздават се семена от фуражни култури и все пак фуражното производство не отбелязва едно голя-

мо увеличение. И това е лесно обяснимо, като се има предвид, че селянинът при засяването на една площ от един декар, например, се интересува какво ще реализира от тази единица площ, като изхрани растителната маса, която ще получи от нея, на добитъка си. И ако животинските продукти, произведени от този фураж на единица площ, не ще му дадат възможност да реализира по-големи доходи от тази площ, заета с фуражни култури, отколкото, ако той я заеме с друга култура, той не ще сее и отглежда фуражни култури. А политиката на страната не отбелязва нищо насърчително в това отношение, поради обстоятелството, че докато се говори и пише за засилване на фуражното производство, в същото време се нормират цените на животинските продукти (агнешко и телешко месо, сирене, кашкавал и пр.), без да се държи сметка какво струва производството на един литър мляко, килограм сирене, отгледано агне или теле и пр., при цените на продуктите, които служат за храна на добитъка и другите разходи, с които е свързано отглеждането на домашни животни. И тази нормировка се върши от някакви градски комисари по прехраната, които нямат елементарна представа за условията, при които става производството на земеделски продукти у нас.“

Ако заменим израза „цените се нормират“ с „цените се манипулират“ и вместо „градските комисари по прехраната“ от края на 30-те, за голяма част от проблемите на българското фуражопроизводство и животновъдство днес, *обвиним армията от прекупвачи, преработватели, търговци, разноцветни земеделски „експерти“ и държавни чиновници, „обгрижваща“ сектора, тревожно можем да заключим, че след близо седемдесетгодишно развитие, българското селско стопанство е със същите си, седемдесетгодишни проблеми.*

И тогава, дали да не потърсим механизмите за съживяването му пак там, в далечната 39-та година? Ето отговора на проф. Моллов: „Крайно време е да се внесе по-голяма яснота в общата стопанска политика на страната и специално в земеделската политика, разбираани в най-широкия смисъл на тази дума. Да се надяваме, че от гледището на големите интереси на страната (разбирай европейски), скоро ще се стигне до там. Земеделска България иска не само внимание към нейните нужди, тя иска и яснота, определеност в мероприятията за увеличаване доходите на земеделското население и най-важно, еднакво третиране с другите граждани и справедливост.“

ЛИТЕРАТУРА

1. Дочкова, Б., В. Блажев и др. (1998). Технологии за отглеждане и използване на фуражни култури и тревни смеси, МЗГАР, НССЗ.
2. Министерство на земеделието и храните: Аграрен доклад, С., 2007.
3. Омбудсман на Република България: Становище — доклад „Инерция в управлението или модернизация и ясни правила за развитието на млечното животновъдство в България“, С., 2008.
4. Министерство на земеделието и храните: Резултати от преброяване на земеделските стопанства в България през 2003 г. МЗХ, Агростатистика, С., 2007.
6. Статистически годишник Р България, НСИ, София, 2008.
7. Stoykova, M., A. Kirilov, T. Zhelyazkov (2003). Economic efficiency of dairy sheep production based on the forage system used, Grassland Science in Europe, Vol. 8, 503—506.
8. Petkov, L., Y. Mollov (2003). Agricultural Policy, Economic Thought, and issue, 5: 95—102.
9. Curry Commission Farming and Food: A sustainable future, Report on the Policy Commission on the future of farming and food. DEFRA, London, 2002.

Some Main Problems in Forage Production for Ruminant Husbandry

M. STOYKOVA

Institute of Forage Crops — Pleven

(Summary)

Placing effective forage production in the basis of competitiveness of the animal products the article has done a review of the problems in forage production for ruminant husbandry considering objective as well as subjective reasons led to contemporary negative parameters of the relationship forage — animal husbandry. The disproportion reflected on negative economic results is presented: bad structured, fractured and inefficient, not-coordinated with the size, structure and market of animal products forage sector transferring its problems into hardly surviving having not-balanced structure according to animal needs forage base, pressed by outer, inner and economic-market pressure ruminants husbandry. The planning of well fixed, structured and located according to agro technical requirements of the crops forage production matching bred and size of livestock provided is the basis of effective production of both of them: forage and animal production. In this sense the author concludes that the unsolved land relationships, decreased technological base and organization and management of the production processes of the sector together with institutional and politics problems pursuing unconnected state policy in the agriculture are the key to establishment of the modern and effective relation forages — animal production and achievement of its great competitive positions of the both of these sub branches.

Key words: problems forage production, ruminants, husbandry, and perspectives